

PAPER DETAILS

TITLE: IMMANUEL KANT'IN AHLAK SISTEMİNDE AHLAK DUYGUSU OLARAK SAYGI

AUTHORS: Sümeyye SEN

PAGES: 111-116

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2815425>

IMMANUEL KANT'IN AHLAK SİSTEMİNDE AHLAK DUYGUSU OLARAK SAYGI

(Sayfa 111-116)

Sümeyye ŞEN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID ID: 0000-0002-9594-0470
apatheia.smy@gmail.com

Öz

Bu çalışmada Alman filozof Immanuel Kant'ın (1724-1804) ahlak felsefesinde önemli bir yeri olan ve onun ahlak açısından *neden* olarak kabul edilebilir tek duygu olarak gördüğü *saygı* incelenecektir. Bununla beraber, bir bütün olarak ahlak felsefesinde saygının yerini tespit edebilmek için, öncelikle mühim bazı kavramlardan bahsedilecektir. Ahlaki olanın düşünülür dünyada kaynağını bulması fakat duyulur dünyada gerçekleştirilmesi ile birlikte, ahlak duygusu olarak saygının ne raddede bir öneme sahip olduğu ve diğer duygulardan nasıl farklılaştığı ortaya konacaktır. Netice itibarıyla ise, saygının, özel olarak yasaya duyulan bir duygu olmasının yanı sıra bütünlük dâhilinde ele alındığında aslında birçok unsura yönelik olduğu gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kant, Ahlak Yasası, Saygı, Özgürlük, Otonomi
Araştırma Makalesi

RESPECT AS A MORAL FEELING IN IMMANUEL KANT'S MORAL SYSTEM

Abstract

In this study, the respect that has an important place in the moral philosophy of the German philosopher Immanuel Kant (1724-1804) and which he sees as the only feeling that can be accepted as a reason in terms of morality will be examined. However, in order to determine the place of respect in moral philosophy as a whole, first of all, some important concepts will be mentioned. The importance of respect as a moral feeling and how it differs from other emotions will be revealed, with the morality finding its source in the intelligible world but realizing it in the sensible world. As a result, it will be shown that respect, in addition to being a feeling for the law in particular, is actually directed to many elements when considered as a whole.

Keywords: Kant, Moral Law, Respect, Freedom, Autonomy
Research Article

Giriş

Kant felsefesinde özellikle eleştirel dönemde, epistemoloji (*Saf Aklın Eleştirisi*), etik (*Pratik Aklın Eleştirisi*) ve estetik (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*) birbiriyle sistemli bir bütünlük oluşturmaktadır. Kısaca ve konumuz açısından belirtmek gerekirse: bu epistemoloji, duyulur dünya ve düşünülür dünya ayrımını ortaya koymakta ve bir nedensellik türü olarak özgürlüğün –yani özgür nedenselliğin- olanağını temellendirmekte; etik, düşünülür dünyaya ait olan bir ide olarak özgürlüğün, duyulur dünyada fakat duyularla temellendirilmeksizin, ahlak bağlamında –yani pratik açıdan- nesnel gerçekliğini göstermekte; estetik ise bir “yüce” kavramını ortaya atarak bunu bir bakıma ahlakla ilişkilendirmektedir. Bunlar arasındaki mühim bir ortaklık, hepsinin de evrensel ve zorunlu ilkeler içermeleridir; ki bu ortaklık, düşünülür dünyaya gönderimde bulunmaktadır. Öte yandan Kant'ın temel ağırlık noktası bizzat ahlaktır; ama bu ahlak her ne kadar *formel* de olsa, epistemoloji ve estetik ile koparılamaz bağları olduğu nispette içeriğe sahiptir.

Ahlak felsefesi ve ele alınan bu çalışmanın esas konusunu oluşturacak olan “saygı” kavramı, Kant’ın iki eserinde başlı başına serimlenmektedir. Bunlardan biri *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, diğeri ise *Pratik Aklın Eleştirisi*’dir. Saygıyı anlamak için evvela özgürlüğü ve ahlakı, akabinde ise ahlak yasasını anlamak gereklidir. Özgürlük, nedensellik zemininde; ahlak ise duyulur ve düşünülür dünya, özgürlük, niyet, irade (istenç, isteme), aklın teorik ve pratik kullanımı dâhilinde; ahlak yasası da a priori (önsellik; deneyden bağımsız olmaklık), ödev, otonomi ve amaç çerçevesinde anlaşılır olmakta; netice itibarıyla hepsinin birbiriyle ilişkisi ve hatta birbirine bağımlılığı olduğundan ötürü, tam bir anlayışa yaklaşabilmek için her kavramı derinlemesine analiz etmek lazımdır. Çalışmanın kapasitesi göz önüne alındığında söz konusu analiz burada gerçekleştirilemeyecek, sadece genel bir perspektif sunulacaktır.

1. Ahlak Sistemi

Bu sistemde temel bir kavram olan özgürlük kavramı Kant’ın eleştirel dönemi içerisinde incelendiğinde, evvela teoriden başlayıp pratiğe öyle geçmek üzere, *Saf Aklın Eleştirisi*’nde (*Arı Usun Eleştirisi*) ve onun bir özeti mahiyetindeki *Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Bir Gelecek Metafizik İçin Prolegomena*’da ele alınmaktadır. Mesela insan bir yandan empirik karakteriyle bir fenomen olarak, nedenselliğe tâbi ve duyulur dünyanın bir cüzüyken, diğeryandan düşünülür karakteriyle bir numen olarak, duyusallığın tüm etkisinden ve dolayısıyla doğa zorunluluğundan özgürdür (Kant, 1993: 273). Duyulur ve düşünülür dünya ayrımı mühim bir ayrımdır; zira nedensellik ve özgürlüğün, bilgi ve ahlakın, bir diğery ifadeyle de teorik alan ve pratik alanın sınırlarının belirginleştirilmesi bu ayrımla mümkün olmaktadır. Bu ayrıma daha sonra ahlak bağlamında tekrar değinilecektir.

Epistemolojide önemli bir yeri olan nedensellik kategorisinin bir türü olarak özgürlük –ya da özgür nedensellik, aklın nedenselliği- iki görü formu olan zaman ve uzayın koşullarından etkilenmeden bir eylemi başlatabilmeyi sağlamaktadır. Akıl sahibi varlık olarak insanların gerçekleştirdiği tüm eylemler, fenomenler olduğu sürece zaman ve uzay koşullarına tâbidir, yani doğa zorunluluğu altındadır; fakat bu eylemler, insanın saf akılla uyumlu olarak eylem gerçekleştirmesi anlamında özgürlüğe dâhildir. (Kant, 2014: 112-113). Bu nokta, ahlakı temellendirmekte elzemdir. Bir eylemi *ahlaki* ya da *ahlaki değil* diye nitelendirirken, onun duyusal bir kaynağa sahip olmaması ilkesi esas alınmak zorundadır. Daha önce belirtildiği üzere evrensellik ve zorunluluk koşulları bu hususta da karşımıza çıkmaktadır. Zira ilke, *bütün* eylemleri ve *bütün* insanları mecburi olarak kapsamakta ve kaynağını akıldan aldığı için a priori bir temele dayanmaktadır.

“*Duyular dünyasının belirleyici nedenlerinden bağımsızlık idesi*” (Kant, 2013: 73) olarak özgürlüğü nedensellik açısından bu şekilde ele aldıktan sonra, onun ahlakla ve ahlak için akıldan sonra mühim diğery bir yeti olan iradeyle bağlantısı üzerinde durmak lazımdır. Her şeyden önce, bir akıl idesi olarak özgürlüğün olanağı, a priori olarak çıkarsanmaktadır. Ahlak da yine bu doğrultuda *ahlak yasası* biçiminde bir yandan pratik bağlamda a priori olarak temellenerek evrensellik ve zorunluluk niteliklerini kazanıp düşünülür dünyaya gönderme yaparken, bir yandan da sentetik bir özellik kazanarak duyulur dünyayla bağımlı korumaktadır. Özgürlük ve ahlak ilişkisine gelince, bu iki kavram arasında neden-sonuç ya da öncelik-sonralık durumları söz konusu değildir. Özgürlük, ahlakın –ve dolayısıyla ahlakı organize eden ahlak yasasının– koşulu olmakla birlikte, bu, özgürlüğün ahlakı öncelediği anlamına gelmemektedir. Özgürlük, *yasasızlık* olmayıp; doğa yasasına değil ahlak yasasına uymayı icap ettirmektedir. Akıl, ahlak yasalarını düşünmeksizin özgürlüğü varsayamamakta; lakin özgürlüğü varsaymaksızın da ahlak yasasını oluşturamamaktadır. Bu cümleden olmak üzere: “*Özgürlük ahlak yasasının varlık düzenidir (ratio essendi), buna karşın [karşılık] ahlak yasası da özgürlüğün bilme düzenidir (ratio cognoscendi)*.” (Kant, 2016a: 24). Aklın teorik ve pratik kullanımı kapsamında bu iki kavram birbirini zorunlu kılmaktadır. Akılla ilişkileri dışında, iki kavramın da, irade denilen bir başka kavramla –somut olarak, bir yetiyle- ilişkileri mevcuttur.

İrade ya da diğery ifadelerle isteme/istenç; insanın, tutku, eğilim, ihtiyaç veyahut da akıl gibi bir nedenden ötürü bir eylemi gerçekleştirmeye karar verme yetisidir. Kant, özgürlük ve ahlak noktasında iradeyi merkeze almaktadır; zira insanı istek duymaya ve ona göre eylemde bulunmaya yönelten yeti iradedir. İradenin, formel olan a priori ilkesi –yani yasa, ödev- ile içerikli olan a posteriori güdülleri –yani çıkar, haz, mutluluk gibi duyusal öğeler- arasında kaldığını belirten Kant (Kant, 2013: 15), duyusal öğeleri –ve dolayısıyla bunlarca uyarılmış iradeyi- ahlakın temeline yerleştirenlere karşı *iyi irade* kavramına yönelerek, bu iradenin, onu belirleme nedeni olarak duyusalıktan arınıp özgür bir irade ve de iyi bir irade olabilmesinin yollarını aramaktadır. Ona göre gerek duyulur gerekse de düşünülür dünyada iyi bir iradeden başka kayıtsız şartsız *iyi* olarak addedilebilecek hiçbir şey yoktur (Kant, 2013: 8). İyi kavramı merkezî bir ahlak kavramı olarak iradede yerini almakta; gerek *iyi irade* kavramı gerek *iyi niyet* kavramı gerekse de *en üstün iyi* kavramında önem taşımaktadır.

Bir iradeye iyi diyebilmek için o irade hangi kriterleri taşımalıdır? Bu iradenin özgürlüğü temellendirildikten sonra sırada onu iyi yapan kriterlerin ne olduğu vardır. Burada devreye ahlak yasaları girmektedir. Çünkü özgür bir irade ancak ve ancak ahlak yasalarına tâbi olmakla iyi olabilecektir. Şuna da dikkat edilmelidir ki; iyi, yasa değildir, yasa, iyidir; yani bir şey iyi olduğu için yasa değildir, yasa olduğu için iyidir: iyi kavramı ahlak yasasını değil, ahlak yasası iyi kavramını belirlemekte ve mümkün kılmaktadır (Kant, 2016a: 101). Hatırlanacağı üzere, ahlak yasalarının her ne kadar duyulur dünyada pratik olarak tatbik edilmesi gerekse bile, bu yasalar, kaynağını düşünülür dünyadan aldığı için, duyulur dünyanın yasaları olan doğa yasalarından farklılaşmaktadır. Kant, *doğaya ilişkin dünya bilgeliği* ve *ahlaka ilişkin dünya bilgeliği* olarak yaptığı bir ayırmada, birincisinin “*bir deney nesnesi olarak doğanın yasalarını*”, ikincisinin ise “*doğaca uyarılan insan iradesinin yasalarını*” belirlemesi gerektiğini ifade etmektedir (Kant, 2013: 2). Görüldüğü üzere “İnsan iradesinin yasaları” tabiri ahlak yasalarına atıfta bulunmaktadır. Kimi kez söz konusu olan *özgürlük yasaları* (Kant, 2016a: 199) ve *ödev yasaları* (Kant, 2013: 23) da yine aynı yasalara delalettir. Özgürlük, ahlak, irade birbiriyle iç içe geçmiş ve merkezileşmiş kavramlardır. Bunlar ve bunları düzenleyen yasalar ise son tahlilde akla ve numene işaret etmektedir.

İyi irade, salt formel olan ahlak yasasının onun belirleme nedeni olduğu bir iradedir. (Kant, 2016a: 157). Ahlak yasası ise, deneysel temellere hiçbir surette dayanmayarak, temelini a priori olarak saf aklın kavramlarında bulan ve böylelikle nesnel ve zorunlu olabilen yasadır; aksi takdirde o, yasa değil ancak pratik kuraldır (Kant, 2013: 4). İradeyi ahlak yasası belirlemekte, ahlak yasasını ise akıl belirlemektedir. Fakat bu akıl, Kant’ın sıkça eleştirdiği üzere fenomenal dünyadan izole bir akıl değildir. Eğer öyle olsaydı, ahlak yasaları her ne kadar kaynak olarak deneye dayanmasa dahi, bu sefer yine tamamıyla öte dünya fikrine ve spekülasyona dayanarak, içinde bulunduğu dünyadan soyutlanmış olacaktı. Kant, teorik ve pratik akla sınır tayin ederken, aslında metafiziğe, bilime ve ahlaka sınır tayin etmektedir.

Akıl pratik alanda iradeyle alakalıdır. İradenin belirlenme nedeni olan ahlak yasalarını koyabilmek için akıl, kendi kendini varsaymak durumundadır (Kant, 2016a: 44-45). Akıl, ahlak yasaları dolayımında iradeyi deneysel içeriklerden arındırıp belirlerken, onun öncesinde de yasaları arındırıp belirlemektedir. Yani yasalar içerikli, deneysel, koşullu olmayıp, saf formel kalmakta, a priori zemine dayanmakta, nesnel bir zorunluluğa sahip olmaktadır. Nitekim Kant “*deneysel olan her şey, ahlaklılık ilkesine katık olarak, yalnız işe yaramamakla kalmaz, ayrıca ahlakın temizliğine de büyük zarar verir*” (Kant, 2013 : 43) demektedir. Fakat buradan Kant’ın deney düşmanı ya da bir deney nesnesi olan haz ve mutluluğa düşman olduğu gibi bir neticeye ulaşmanın doğru olmadığını belirtmek gereklidir. Zira genel olarak Kant ahlaktan ve yasadan taviz vermek istemese de, öte yandan deneye ve deneysel içeriğe de hakkını teslim etmeye çalışmaktadır.

Kant’ın spesifik olarak haz ve mutluluk düşmanı olmadığı şu tür izahlarda ortaya konulmaktadır: “*Us [akıl], pratik bir yasayla; haz yasadan kaynaklansa bile, haz ve acı duygusu işe karışmadan dolaysız olarak istenci [iradeyi] belirler*”. “*Mutlu olmak her us taşıyan sonlu varlığın zorunlu isteğidir, dolayısıyla da istek duyma yetisinin kaçınılmaz bir belirleme nedenidir*” (Kant, 2016a: 50-51). Kant, ahlaklılık bağlamında, haz ile mutluluğu –ve diğer deneysel içerikleri- sonuç olarak değil, neden ya da kaynak olarak reddetmektedir. İktibasta da görüldüğü gibi, haz yasadan kaynaklanabilmekte; lakin yasa hazdan kaynaklanmamaktadır. Mutluluk ise her ne kadar bir duygu olarak ahlak yasasına içerik katamasa da, bu durum onun inkârı değildir. Ahlak bakımından bunların geri plana alınması doğa bakımından da geri plana alınması demek değildir. Örneğin Kant, kendimizi koruma, yeme, içme ve cinsellik gibi ödevlerimizin doğal düzene saygı göstermekten kaynaklandığını düşünmektedir (Wood, 2009: 156). (Ödev kavramına daha sonra değinileceği için burada ele alınmayacaktır. Fakat kısaca belirtmek gerekirse, ödev de yasaya benzer bir kavramdır.) İnsanın kendi mutluluğunu güvenceye alması, dolaylı da olsa bir ödevdir; zira insanın kendi durumundan hoşnut olmaması ve ihtiyaçlarını giderememesi, içsel gerilim yaratacağı ve bu gerilim insanı kolayca ödevleri çiğnemeye sevk edebileceği için büyük bir ayartmaya dönüşebilecektir (Kant, 2013: 14). Kant, ilke olarak mutluluk ile ahlakı birbirinden ayırt etmesinin onları karşı karşıya getirmek anlamına gelmediğini bildirmekte ve şu izahı getirmektedir:

“*Salt pratik usun istediği, kişinin mutluluk savlarından vazgeçmesi değil, tersine yalnızca görev söz konusu olduğunda mutluluğu düşünmemesidir. Belli bir bakımdan, kişinin mutluluğu için uğraşması da ödev olabilir; çünkü bir yarıyla mutluluk, ödevini yerine getirmenin (beceriye, sağlığı, varssılığı da kapsayan) araçlarını içerir, bunların eksik olduğu bir yarıyla da (söz gelişi yoksulluk) kişiyi yoldan çıkarıp ödevini çiğnemesine yol açabilir.*” (Kant, 2016a: 136).

Görüldüğü üzere böyle bir ahlak anlayışında ne haz, mutluluk ya da genel olarak deney düşmanlığı vardır, ne de bu ahlak tamamen içerikten yoksundur. Ahlak yasalarının formelliği ya da a prioriitesi, onların içerikten ve a posterioriteden büsbütün yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, eğer böyle

olsaydı, Kant, eleştirdiği durumlara kendisi düşmüş olurdu. Öte yandan Kant, akılcı iddialarını da bir yana bırakmak düşüncesinde değildir. Mesela bir *ideal* olarak aldığı *dostluk* ile ilgili olarak şu şekilde bir açıklamada bulunmaktadır:

“...ödev idelerimizi büsbütün yitirmememizi ve ödev yasasına beslediğimiz temelli saygıyı ruhumuzda korumamızı, şu açık inançtan başka hiçbir şey sağlayamaz: böyle saf kaynaklardan çıkan eylemler hiç olmamışsa bile, burada söz konusu olan, şunun ya da bunun olup olmaması değildir. Söz konusu olan, aklın kendi başına ve bütün görünüşlerden bağımsız olarak, olması gerekeni buyurması; dolayısıyla her şeyi deney üzerinde temellendiren kişinin, yapılabilişliğinden çok şüphe edeceği, dünyada bugüne dek daha örneği verilmemiş eylemlerin akıl tarafından buyurulması; ve söz gelişi, bugüne dek hiçbir has dost olmamış olsa bile, dostlukta içtenliğin her insandan aynı derecede eksiksiz istenebilmesidir. Çünkü bu ödev, ödev olarak, her deneyden önce, istemeyi a priori nedenlerle belirleyen akıl idesinde bulunur.” (Kant, 2013: 23-24)

Duyulur dünyada has dostun olmayışı, has dostluk diye bir şeyin hiç olamayacağını göstermemekte ve olması gerektiğine de bir engel teşkil etmemektedir. Çünkü *olması gereken* olandan, yani yasalar deneysel içerikten türetilmemektedir. Fakat tekrar belirtmek gerekirse bunlar birbirinden tamamen bağımsız alanlar da değildir.

İnsanın ödevden dolayı yaşadığını (Kant, 2016a: 130) belirten Kant açısından –ihtilaflı konulardan biri olan- intihara bakılacak olursa, yaşamını sürdürmek bir ödev olduğu için (Kant, 2013: 13) intihar bir ödev ihlali ya da diğer bir tabirle yasa ihlalidir. Fakat bu noktada şöyle bir problematik ortaya çıkmaktadır. İntihar ederek bir ödev ihlali yapan bir insan, aksi takdirde yaşamaya devam ederek –örneğin fakirlik, hastalık, elem gibi- mutluluk ödevini ihlal eden nedenlerden ötürü pek çok ödev ihlali yapabilecektir. Bunlar deneysel içerik taşısa bile, insan duyulur dünyada hayat sürdüğü için ondan büsbütün dışlanacak unsurlar değildir, ki açıklandığı üzere, Kant bunları inkâr etmemektedir. İntihar meselesinde, ödev ihlallerinin kemmiyeti ya da keyfiyeti mi esas alınacaktır, yoksa temel ödev-temel olmayan ödev gibi bir ayırım mı esas alınacaktır? Üstelik sadece tek bir kişiye –burada intihara konu olan kişiye- göre mi ahlakilik değerlendirmesi yapılacaktır, yoksa pek çok kişiye ve kişilerin oluşturduğu sosyal hayatı kapsayan bir ahlakilik değerlendirmesi mi yapılacaktır? Ayrıca insan ödevden dolayı yaşadığı için çok daha fazla mı üremek gereklidir, ki böylece daha çok insan, ödevini yapma olanağı bulabilecektir. Bunlar ana konumuz açısından gerekli olmadığı için daha fazla değinmeye lüzum yoktur.

İyi iradeyle paralel olarak bir de iyi niyet vardır. Bir niyet nasıl iyi niyet olmaktadır? Genel olarak niyet kavramı, içsel bir düşünceye, eylemi gerçekleştirmenin arkasındaki düşünceye atıf yapmaktadır. Kant açısından, bir eylemin ahlaki değer kazanması için onun yapılmış olması yetmemekte, bir de iyi niyetle yapılmış olması gerekmektedir. “*Ameller niyetlere göredir*” şeklindeki bir hadis tam da bu noktaya uygun düşmektedir. Niyet, sonuçta bir “başarı” sağlayamasa dahi, eğer nedeni bakımından iyi ise, o iyiliğinden bir şey kaybetmemektedir (Heimsoeth, 2007: 122). İyi niyet, eylemin yalnızca yasaya uygun olmasını değil, aynı zamanda yasadaki dolaylı yapılmış olmasını icap ettirmektedir. Yani yasaya uygun olarak yapmış olmanın yanı sıra yasadaki dolaylı da yapmış olmak, niyeti iyi hâle getirmektedir. *Yasaya uygunluk* eylemin görünüşü -yani zahiri, dışsal- kısmını teşkil ederken, *yasadan dolayılık* ise eylemin niyet –yani batni, içsel- kısmını teşkil etmektedir. Kant ahlakilik konusunda dış görünüşle yetinmemekte, içtenliğe de ehemmiyet vermektedir. Mesela bir eylem söz konusu olduğunda, iradenin belirlenmesi yasaya uygun olduğu halde bir duygu işin içine karışıp yasadaki dolaylılığı ya da yasa uğrunalığı baltalıyorsa, orada eylem iyi eylem değildir, niyet iyi niyet değildir, irade de iyi irade değildir. Böyle bir durumda, yasaya uygunluk, yasalılığı sağlasa bile, yasadaki dolaylılık olmadığı için ahlakilik mertebesine çıkılamamaktadır, başka bir ifadeyle, eylem yalnızca yasanın sözüne göre iyidir, özüne göre iyi değildir (Kant, 2016a: 111). Özü sözü bir olmaklık gerçekleştirilemediği için de, tam olarak ahlaki bir değerlilik sağlanamamaktadır.

Yasayla ilişkisi bağlamında değinilecek bir başka kavram, ödev kavramıdır. Yasa ile ve genel olarak ahlak ile ilgili belirtilen tüm nitelikler ödev için de geçerlidir. Ödev, yasaya göre nesnel pratik olan eylemdir ve kavramı içinde pratik zorlayıcılık taşımaktadır (Kant, 2016a: 121). Yani ödev bir bakıma yasanın somutlaşmış biçimidir. Yasaya boyun eğmek, ödevi yapmakla; ödevi yapmak da yasaya boyun eğmekle sağlanmaktadır. Yasaya *uygunluk* ve yasadaki dolaylılık ayırımı gibi burada da ödevde *uygunluk* ve ödevden *dolaylılık* ayırımı söz konusudur. İşte bu ayırımların temelinde özel bir ehemmiyete sahip bir duygu olarak *saygı* kavramı karşımıza çıkmaktadır. Yasadan ya da ödevden *dolaylılık*ın hem özgür ve iyi irade hem de iyi niyetle ilgili olduğu ve *ahlakilik* kriterini sağladığı açıklanmıştı. İçsel bir durum olması bakımından niyetle benzerlik gösteren saygı duygusu, ahlakilik kriterini sağlayan, dolayısıyla *neden* olarak kabul edilebilen tek duygu olmaktadır. Kant “*yasaya saygı duyma anlamına gelen ödevden dolayı eylemde bulunma bilinci*” (Kant, 2016a: 122) ve “*ödev, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur*” (Kant, 2013: 15) şeklindeki ifadeleriyle, bunların birbiriyle ne kadar bütünleştiğini gözler önüne sermektedir.

2. Ahlak Sisteminde “Saygı”

Ahlakta bir *neden* hatta bir *ödev* olarak kabul edilebilir olan tek duygu olarak saygının diğer duygularla ve ahlak yasasıyla ilişkisi nasıldır? Her şeyden önce, saygı her ne kadar bir duygu olsa bile Kant açısından diğer duygular gibi değildir, ki zaten bundan dolayı Kant onu ahlak felsefesinde mühim bir yere getirmiştir. Saygı, deneyden kaynaklanmayan ve a priori olarak bilinen olumlu bir duygudur. “*Ahlak yasasıyla ilgili saygı, düşünsel nedenle uyanan bir duygudur; bu, önsel (a priori) diye bildiğimiz ve zorunluluğunu kavrayabildiğimiz biricik duygudur.*” (Kant, 2016a: 113). Görüldüğü üzere, saygı diğer duygular gibi a posteriori bir kaynağa sahip değildir, öte yandan onun düşünsel -yani a priori- nedene dayanması ona bir zorunluluk niteliği yüklemektedir. Bu noktalar onu *neden* yahut *ödev* olmaya, ahlakta takdir ve tasdik edilmeye layık kılmaktadır.

“*Saygı bir duygu olsa bile, etkilenmekle [edilgin olarak] duyulan bir duygu değil, aklın bir kavramı aracılığıyla kendi kendine yaşanan, bundan dolayı da eğilimin ya da korkunun yarattığı ilk türden bütün duygulardan türce ayrılan bir duygudur.*” (Kant, 2013: 16). Bir duygu olmasına karşın diğer duygulardan farklılaşan bir duygu olarak saygı kavramı, Kant’ın görüşlerinde karşımıza çıkan, estetik konusundaki *amaçsız amaçlılık* ile, tarih konusundaki *toplumdışı toplumsallık* kavramlarını anımsatmaktadır. Saygı ise sanki bir duygusuz duygudur, ki zaten düşünsel bir duygu olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu noktada bir nebze de olsa, Kant’ın *Yargı Yetisinin Eleştirisi*’nde yer alan estetiğine değinmek uygundur. Zira orada mühim kavramlardan biri olan *yüceye* de duyulan saygı söz konusudur. Saygı yine ahlak felsefesindekine benzer surette, diğer duygulardan ayrılmaktadır. Bu noktada Kant, saygıyı, yasa olan bir ideye erişme yetimizin yetersizliğinin duygusu (Kant, 2016b: 81) şeklinde tanımlamaktadır. İnsan yetilerine yine sınır çekmekte; bunu saygı duygusuyla izah etmektedir. Estetikteki *yüce* idesi ile ahlakteki *iyi* idesi arasında benzerlik tesis ettiği için ikisi de benzer bir saygı duygusuna konu olmaktadır. Ahlakta verdiği büyük değerden olsa gerek, estetikteki *güzeli* de neticede ahlaki *iyiye* bağlamaktadır (Kant, 2016b: 154). Öte yandan yine *yüceye* saygı ile ilgili olan kısımda, doğadaki *yücenin* duygusunun kendi belirlenimimiz açısından saygı olduğunu, kendimizdeki insanlığın idesi için saygının doğadaki nesne için bir saygı ile yer değiştirmesi sonucu öyle olduğunu beyan etmektedir. Yücenin de ahlaklılıkla aynı temel duyguya dayandığını (Cassirer, 2007: 438) gördükten sonra, söz konusu insanlık idesinden ve saygıdan tekrar ahlak yasalarına ve insanlık için mühim olan amaç olmağa ve otonomiye (özerkliğe) geçmek münasiptir.

İnsanlık idesi bizi tek tek insanlardan bütün insanlara götürmektedir. Ahlak, istisnasız tüm insanlara yöneliktir. Burada Kant’ın üç temel ahlak yasası sırasıyla, insanlığa, insanın amaç ve otonom olmağına dairdir. Hiçbir surette hiçbir insanı dışlamamakta yahut da kayırmamaktadır. Bundan ötürüdür ki, ahlak yasası saygı duyulmaya layıktır. İnsan bir yandan bu yasaya saygıyla boyun eğerken, aslında öte yandan da bir yasa koyucudur. Şöyle ki, ilk temel yasa, insanların, eylemlerinin ilkesi *genel bir yasa* olacaktıymış gibi eylemde bulunmasını buyurmaktadır (Kant, 2013: 38). İnsan sadece yasa koyucu olarak kalmayacak –eğer böyle olsa öznelikten nesnellığe geçilemeyecek-, aynı zamanda herkesin uyabileceği türden yasa koyarak aslında kendisi de o yasaya itaat etmek zorunda kalacaktır. Doğa yasalarından özgür kalırken, -kendi koyduğu ve başkalarına da genellemek zorunda olduğu için aslında tüm insanlığın koyduğu ve uyduğu- ahlak yasalarına tâbi olacaktır. Dolayısıyla ahlak yasalarına saygı duymak, insanlığa da saygı duymaktır. İnsan, akli ve özgürlüğü sayesinde şeylerden ayrılıp *kişi* statüsü kazanmakta ve ahlak yasalarına itaatkâr olmakla birlikte ahlakın yasa koyucusu olabilmektedir. Öyleyse ahlak yasalarına saygı duymak, akla, özgürlüğe ve insanın kendisine de saygı duymaktır. Kant, şeyler ve kişiler ile ilgili olarak *fiyat* ve *değer* ayrımı yapmakta; şeylere fiyat, kişilere değer atfetmekte (Kant, 2013: 52); saygın ahlak yasasına uymanın kişiye doğrudan doğruya kazandırdığı değerden bahsetmektedir (Kant, 2016a: 69). Bir diğer temel yasa, insanların, eylemlerinde, bütün insanlığı *amaç* olarak düşünerek eylemde bulunmasını buyurmaktadır (Kant, 2013: 46). Yani insan sadece araçlaştırılmayacak, aynı zamanda amaçlaştırılacak; ona fiyat biçilmeyecek, değer biçilecektir. Görüldüğü üzere burada da, yasaya saygı, aynı zamanda tekil insana ve tümel insana saygıdır. Fakat merkezde her zaman yasaya saygı vardır. Üçüncü temel yasa ise, bir amaç olarak insanın, kendisini otonom –yani genel yasa koyucu- görecek şekilde eylemde bulunmasını buyurmaktadır (Kant, 2013: 51-52). Otonomi, eyleminin ilkesini kendinde bulmak ile ilgilidir, bunun karşıtı olan heteronomi ise eyleminin ilkesini kendi dışında bulmak ile ilgilidir. Otonomi ve heteronomi arasındaki zıtlık ilk temel yasada gideriliyor görünmektedir; fakat mevzumuz o olmadığı için üstünde durulmayacaktır. Kant, iradenin otonomisini, ahlaklılığın –yani hem yasaya uygunluk hem de yasadın dolayılık- en üstün ilkesi (Kant, 2013: 58) ve tüm ahlak yasaları ile bu yasalara uygun ödevlerin tek ilkesi (Kant, 2016a: 61) olarak telakki etmektedir. Dolayısıyla yasaya saygı bir yandan da ödev ve otonomiye, başka bir ifadeyle hem özgür hem otonom hem iyi olan iradeye saygıdır. Kant, ahlak yasasının, saf pratik aklın otonomisini, yani özgürlüğün otonomosini de ifade ettiğini (Kant, 2016a: 62) belirterek, aslında saygının bir vechesiyle de bunlara yönelik olduğunu gözler önüne sermektedir. Daha evvel değinildiği üzere bu

kavramlar birbirinden bağımsız kavramlar değildir, hepsi iç içe geçmiştir. Birini anlayabilmek için diğerlerini de anlamak zaruridir. Lakin hepsine genişçe yer vermek bu çalışmanın sınırını aşmaktadır.

Sonuç

A priori bir temele dayanan ahlak duygusu olarak saygı, içerikli öğelerin bağlandığı ben sevgisi, kendini beğenmişlik ya da kişisel mutluluk gibi duygulara karşıttır. Söz konusu duygular, ahlaklılığı bozarken; yasaya saygı duygusu, yasadan *dolayılığı* sağlayarak, yani içsel niyeti oluşturarak, ahlaklılığı mümkün kılmaktadır. Kant'ın eleştirel sistemindeki mühim kavramlardan biri olan form, ahlakta karşımıza yasa olarak çıkmaktadır. Özgürlüğün formu olarak yasa, bilhassa kendini beğenmişliği alt edip içeriksel unsurları –*maddeyi*- bertaraf ederek, ahlak duygusu olarak saygının *nedeni* olmakta, yasaya saygı ise *forma* saygıyı da beraberinde getirmektedir. Madde, duyulur dünyaya işaret ederken; form, düşünülür dünyaya işaret etmektedir. Demek ki yasaya saygı, düşünülür dünyaya da saygıdır. Yasaya saygı, dolaylı da olsa duyulur dünyaya da yöneliktir. Zira duyulur dünya, düşünülür dünyanın temsilidir ve insanın ahlakı gerçekleştirdiği alandır. Üstelik duyulur dünyanın öğeleri, yani iradeyi etkileyen içerikler olmasaydı, ahlak ve ahlak yasasına saygı da söz konusu olamazdı; zira ortada saygıya değer bir durum olmazdı. Görüldüğü üzere yasaya saygı, esasında geniş çaplı bir saygıdır.

İnsanların yasalara saygı duyduğu ve uyduğu, dolayısıyla birbirlerine de hem özgür hem otonom hem amaç ve neticede ahlaki değer olarak saygı duydukları bir yerde, onların, akıllarının sınırları ölçüsünde birbirlerinin sınırlarına tecavüz etmemesinin büyük ölçüde saygıya bağlı olduğu meydana çıkmaktadır. Fakat saygı duyulan formel yasalara, *neden* olarak içerik verilemese bile, sonuçları bakımından nasıl bir içerik verileceği başka bir meseledir.

Kaynakça

- Cassirer, E. (2007). *Kant'ın yaşamı ve öğretisi*. (çev. Özlem, D.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın felsefesi*. (çev. Takiyettin Mengüşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kant, I. (2013). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. (çev. İoanna Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (1993). *Arı usun eleştirisi*. (çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2014). *Bilim olarak ortaya çıkabilecek her bir gelecek metafizik için prolegomena*. (çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2016)(a). *Pratik usun eleştirisi*. (çev. İsmet Zeki Eyuboğlu). İstanbul: Say Yayınları.
- Kant, I. (2016)(b). *Yargı yetisinin eleştirisi*. (çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Wood, Allen W. (2009). *Kant*. (çev. Aliye Kovanlıkaya). Ankara: Dost Kitabevi